

ПУСТОВІТ
Юлія Юрїївна
pustovitjuly@gmail.com

УДК 347.73:336.717.1

ПАНЧЕНКО
Аліна Ігорівна
panchenko.786@gmail.com

**ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ
БЕЗГОТІВКОВИХ РОЗРАХУНКІВ В
УКРАЇНІ**

**LEGAL REGULATION OF NON-CASH
PAYMENTS IN UKRAINE**

к.ю.н., старший викладач,
Київський національний
торговельно-економічний
університет

студент, Київський
національний торговельно-
економічний університет

Розглянуто безготівкові розрахунки як форму діючих розрахунків у державі. Досліджено правове регулювання безготівкових операцій та особливості його здійснення в Україні. Проаналізовано існуючі проблеми безготівкового обігу та окреслено основні шляхи унеможливлення виникнення цих проблем.

Рассмотрены безналичные расчеты как форму действующих расчетов в стране. Исследовано правовое регулирование безналичных операций и особенности его осуществления в Украине. Проанализированы существующие проблемы безналичного оборота и обозначены основные пути предотвращения возникновения этих проблем.

* * *

Background. In conditions of the market economy, different forms of interaction between public-legal entities, economic entities, individuals on an equivalent-paid basis generate a variety of calculations between them.

The aim of the article is to research non-cash payments as a form of money circulation in Ukraine, to identify the main requirements for cashless transactions and their legal regulation by the state.

The results of the research. The article is devoted to the research of legal regulation of non-cash payments in Ukraine and to the definition of their role in the payment system of the state.

The system of non-cash payments in Ukraine was formed only with the development of the banking system. Banks accept deposits and open accounts for organizations and individuals. The laws regulating that conduct of cashless transactions in Ukraine are the Law of Ukraine "On Banks and Banking", The Law of Ukraine "On Payment Systems and Money Transfer in Ukraine", the Instruction "On the Procedure for Opening, Use and Closing Accounts in National and Foreign Currencies", the Instruction "On Non-cash payments in Ukraine in the National Currency", the Economic Code of Ukraine. These are normative legal acts that contain the main provisions for the settlement of cashless transactions

Conclusion. The study of the role and place of non-cash payments was made in the cash flow system. Non-cash payments must be protected by the state. It is necessary to monitor the processes occurring in the field of cashless transactions all the time, to identify the main trends and to make changes to the existing legal framework.

Ключові слова: безготівкові розрахунки, безготівковий обіг, грошовий обіг, безготівкові операції, платіжна система, фінансова діяльність

Ключевые слова: безналичные расчеты, безналичный оборот, денежный оборот, безналичные операции, платежная система, финансовая деятельность

Keywords: non-cash payments, cashless transactions, cash flow, non-cash flow, payment system, financial activity

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В умовах ринкової економіки різні форми взаємодії між публічно-правовими утвореннями, господарюючими суб'єктами, фізичними особами на еквівалентно-оплатній основі породжують різноманітні розрахунки між ними.

Грошові розрахунки проводяться у готівковій формі (формі грошових знаків) та у безготівковій формі (формі записів на рахунках у банках) згідно із правилами, встановленими нормативно-правовими актами НБУ.

Проблематика теми наукової статті обумовлена

дослідженням ролі й місця безготівкових розрахунків у системі грошового обігу, необхідністю науково дослідити законодавчі акти, що регламентують здійснення безготівкових операцій в Україні. Вивчення правового регулювання безготівкових розрахунків в Україні вимагає ґрунтовного теоретичного та методологічного дослідження, переосмислення наукових понять.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

У вітчизняній юридичній науці правовим проблемам організації та функціонування національної грошової і платіжної систем, правовій природі грошей та

грошового обігу традиційно не приділялося належної уваги. Ці питання розглядали в окремих працях такі вчені: В.А. Лебедев, І.І. Янжул, М.М. Туган-Барановський, І.Х. Озерова.

У сучасний період вивченню даної проблематики приділяли увагу Є.О. Алісов, Л.К. Воронова, О.Ю. Богомаз, В.Д. Лагутін, І.П. Косарева, Н.В. Бондаренко, М.Ф. Рибченко, Б.А. Яськів.

Тема наукової статті є малодослідженою. Наразі в Україні є нагальна потреба в ґрунтовних наукових дослідженнях правового регулювання безготівкових розрахунків.

МЕТА СТАТТІ – дослідити безготівкові розрахунки як форму грошового обігу в Україні, виявити основні вимоги щодо проведення безготівкових операцій та їх правове регулювання з боку держави.

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ

Методологічну основу дослідження становить сукупність філософських, загальнонаукових та спеціальних підходів, принципів та методів наукового пізнання. У процесі дослідження використано порівняльно-правовий метод, метод структурного та системного аналізу. На підставі реального пізнання, особистого спостереження, опрацювання публікацій, законів України, законодавчих актів досліджено правове регулювання безготівкових розрахунків в Україні. Основні положення та висновки дослідження ґрунтуються на аналізі вітчизняної та зарубіжної наукової літератури, законах України.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Існуюча нині в Україні платіжна система є продуктом тривалої історичної еволюції. Фінансові системи різних країн Європи та України як однієї з європейських країн істотно відрізняються між собою. Проте загальним є прагнення до вдосконалення платіжної системи і підвищення її ефективності, врегулювання грошового обігу, зокрема безготівкового грошового обігу [1, с. 15].

Система безготівкових розрахунків склалася тільки з розвитком банківської системи [2, с. 29]. Банки приймали депозити й відкривали рахунки організаціям і приватним особам. Це дало змогу здійснювати платежі не лише шляхом передачі готівки, а й за допомогою переказу депозитних залишків з одного рахунку на інший. Згодом функції емісійних центрів з випуску в обіг банкнот і монет були зосереджені у державі в особі центральних банків. Крім того на центральні банки держави поклали функції з контролю і регулювання грошового обігу і обсягів кредитних ресурсів [3, с. 49].

За глумаченням Національного банку України, безготівкові розрахунки (cashless payments) це – перерахування певної суми коштів з рахунків платників на рахунки отримувачів коштів, а також перерахування банками за дорученням підприємств і фізичних осіб коштів, унесених ними готівкою в касу банку, на рахунки отримувачів коштів. Ці розрахунки проводяться банком на підставі розрахункових документів на паперових носіях чи в електронному вигляді [4].

Питання правового регулювання безготівкових розрахунків віднесено більшістю фінансистів до

предмета правового регулювання фінансового права [5, с. 20]. У своїх працях це зазначали С.Афанасьєв, В. Ричаківська, С. Максимов, І. Юшков. Ця думка є доцільною, адже фінансове право дійсно є галуззю публічного права. Специфіка відносин, що регулюються нормами фінансового права, полягає в тому, що вони складаються в особливій сфері життєдіяльності суспільства – фінансовій діяльності.

Слід зазначити, що безготівковий грошовий обіг регулюється й іншими галузями права. Наприклад, правові основи розрахунків встановлюють не лише нормами фінансового права, а й положеннями адміністративного, цивільного та кримінального права. Зокрема, адміністративне право регулює відносини з притягнення до відповідальності за здійснення адміністративних правопорушень у сфері грошового обігу, грошової системи. Норми кримінального права передбачають заходи кримінальної відповідальності за скоєння таких злочинів, як виготовлення або збут підроблених кредитних карток та інших платіжних документів. Основою грошової та платіжної системи країни є положення конституційного права [6, с. 125].

Академік НАПрН України, професор Л.К. Воронова зазначає, що безготівкові розрахунки – це грошові розрахунки, які здійснюються шляхом записів з рахунків платника і зараховуються на рахунок одержувача [2, с. 28].

Згідно з п. 1.4 Інструкції про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті, безготівкові розрахунки – це перерахування певної суми коштів з рахунків платників на рахунки отримувачів коштів, а також перерахування банками за дорученням підприємств і фізичних осіб коштів, унесених ними готівкою в касу банку, на рахунки отримувачів коштів. Ці розрахунки проводяться банком на підставі розрахункових документів на паперових носіях чи в електронному вигляді [7].

Тож найточніше і найлаконічніше визначення, на нашу думку, звучить наступним чином: безготівкові розрахунки – це платежі, які здійснюються шляхом перерахування з рахунку платника на рахунок кредитора у банках без використання грошових купюр.

Безготівкові розрахунки проводяться фінансово-кредитними установами на підставі розрахункових документів на паперових носіях чи в електронному вигляді. Відповідно до ч.3 ст. 341 Господарського кодексу України та ч. 4 ст. 51 Закону України «Про банки і банківську діяльність» безготівкові розрахунки можуть здійснюватись у формі платіжних доручень, платіжних вимог, вимог-доручень, векселів, чеків, банківських платіжних карток та інших дебетових і кредитових платіжних інструментів, що застосовуються у міжнародній банківській практиці [8].

Згідно з ч. 5 ст. 51 цього Закону платіжні інструменти мають бути оформлені належним чином і містити інформацію про їх емітента, платіжну систему, в якій вони використовуються, правові підстави здійснення розрахункової операції і, як правило, держателя платіжного інструмента та отримувача коштів, дату валютування, а також іншу інформацію, необхідну для здійснення банком розрахункової операції, що цілком відповідають інструкціям власника рахунку

або іншого передбаченого законодавством ініціатора розрахункової операції. При виконанні розрахункової операції банк зобов'язаний перевірити достовірність та формальну відповідність документа [9].

Згідно з ч. 4 ст. 341 Господарського кодексу України при безготівкових розрахунках усі платежі проводяться через установи банків шляхом перерахування належних сум з рахунку платника на рахунок одержувача або шляхом заліку взаємних зобов'язань і грошових претензій. Платежі здійснюються у межах наявних коштів на рахунку платника. У разі потреби банк може надати платникові кредит для здійснення розрахунків [8].

Установи банків забезпечують розрахунки відповідно до законодавства та вимог клієнта, на умовах договору на розрахунково-касове обслуговування. Договір повинен містити реквізити сторін, умови відкриття і закриття рахунків, види послуг, що надаються банком, обов'язки сторін та відповідальність за їхнє виконання, а також умови припинення договору.

Досліджуючи дану тему, також слід звернути увагу, що зарахування коштів на рахунок клієнта здійснюється як шляхом внесення їх у готівковій формі, так і шляхом переказу коштів у безготівковій формі з інших рахунків.

Ініціатором переказу може бути платник, а також отримувач у разі ініціювання переказу за допомогою платіжної вимоги при договірному списанні та в інших випадках, передбачених законодавством, і стягувач, що отримує відповідне право виключно на підставі визначених законом виконавчих документів у випадках, передбачених законом.

Правила організації безготівкового грошового обігу на території України затверджені Законом України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» від 5 квітня 2001 р. №2346-III. Відповідно до ст. 3 цього Закону, гривня як грошова одиниця України є єдиним законним платіжним засобом в Україні, приймається усіма фізичними та юридичними особами без обмежень на всій території України для проведення переказів та розрахунків [10].

Як зазначено у ст. 6 Закону України «Про платіжні системи та переказ грошей в Україні», банки мають право відкривати рахунки резидентам України (юридичним особам, їх відокремленим підрозділам, фізичним особам), нерезидентам України (юридичним особам-інвесторам, представництвам юридичних осіб в Україні та фізичним особам). Зазначені вище особи мають право відкривати рахунки в будь-яких банках України відповідно до власного вибору для забезпечення своєї господарської діяльності і власних потреб [10].

Порядок відкриття банками рахунків та їх режими визначаються Інструкцією «Про порядок відкриття, використання і закриття Рахунків у національній та іноземних валютах», затвердженою постановою Правління НБУ. Умови відкриття рахунка та особливості його функціонування передбачаються в договорі, що укладається між банком і його клієнтом - власником рахунка [11].

Види рахунків, що можуть відкриватися банками або іншими установами - членами платіжної системи своїм клієнтам, передбачені ст. 7 Закону України

"Про платіжні системи та переказ грошей в Україні" [10].

Банки мають право відкривати своїм клієнтам вкладні (депозитні), поточні та кореспондентські рахунки.

Особливості режимів функціонування вкладних (депозитних), поточних та кореспондентських рахунків визначаються нормативно-правовими актами НБУ і договорами, що укладаються клієнтами та обслуговуючими їх банками. Установа – член платіжної системи може відкривати рахунки членам та учасникам платіжної системи відповідно до правил цієї платіжної системи, погоджених з НБУ.

Варто відзначити, що міжнародні розрахунки здійснюються через установи банків, між якими є кореспондентські відносини (банки, що мають домовленість про проведення платежів та розрахунків за взаємним дорученням), які регулюються НБУ та відповідним договором. Отже, міжбанківські безготівкові розрахунки здійснюються через систему кореспондентських рахунків [12, с. 45].

Так, згідно з ст. 51 Закону «Про банки і банківську діяльність» для здійснення банківської діяльності банки відкривають та ведуть кореспондентські рахунки у Національному банку України та інших банках в Україні і за її межами. У ст. 59 цього Закону міститься заборона щодо накладення арешту на кореспондентські рахунки банку або зупинення операцій за цими рахунками. Відомості щодо кореспондентських рахунків банків, відкритих у НБУ, складають банківську таємницю [9].

ВИСНОВКИ

Отже, беручи до уваги те, що кошти існують у готівковій та безготівковій формах, безготівковий оборот займає лівову частку усіх розрахункових операцій, здійснюваних в Україні та за її межами.

Проведене дослідження ролі й місця безготівкових розрахунків у системі грошового обігу дає змогу стверджувати те, що ці відносини належать до предмета фінансового права, проте зачіпають й інші суспільні відносини.

Безготівкові розрахунки мають охоронятися державою. Держава має вживати заходів у сфері організації і забезпечення ефективного здійснення безготівкового грошового обігу, що формується у процесі функціонування грошової системи України.

Основними законодавчими актами, що регламентують здійснення безготівкових операцій в Україні є Закон України «Про банки і банківську діяльність», Закон України «Про платіжні системи та переказ грошей в Україні», Інструкція «Про порядок відкриття, використання і закриття рахунків у національній та іноземних валютах», Інструкція «Про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті», Господарський кодекс України.

Тому, на нашу думку, нормативно-правова база безготівкових розрахунків є досить обширною. Вона реалізує у собі вимоги щодо здійснення безготівкових платежів. Але не варто виключати й міжнародний досвід. У зв'язку з постійним розвитком і динамічністю грошової системи закони грошового обігу також можуть модифікуватися. Необхідно весь час відслід-

ковувати процеси, що відбуваються в сфері безготівкового обороту, виявляти основні тенденції і на їх основі вносити зміни до вже існуючої правової бази.

Запропоновані висновки можуть слугувати базою для нових наукових досліджень у зазначеній сфері.

Список використаних джерел

1. Богомаз О.Ю. Організаційна складова розвитку безготівкових розрахунків в Україні / О.Ю. Богомаз // Управління розвитком. – 2014. – № 9 (106). – с. 118-120.
2. Воронова Л.К. Фінансове право України: підручник / Л.К. Воронова. – Київ: Прецедент: Моя книга, 2016 - 448 с.
3. Воронова Л.К., Алісов Є.О.: Фінансове право: підручник – Харків: Консум, 2014.- 496 с.
4. Цивільний Кодекс України. - Х.: ТОВ «Одісей», 2008.
5. Валентинова Т. Інструкція про відкриття рахунків: досконалість не має меж. // Все про бухгалтерський облік. - № 75. - 2015, с. 11-12
6. Косарева І.П. Особливості розвитку системи безготівкових розрахунків в Україні/ І.П. Косарева, Н.В. Бондаренко, Н.В. Сарматичька // Бізнесінформ. – 2015. – № 1. – с. 125-129.
7. Інструкція «Про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті», затверджена постановою Правління Національного Банку України № 22 від 21.01.2004 р. зі змінами і доповненнями.
8. Господарський Кодекс України. – Х.: ТОВ «Одісей», 2008
9. Закон України «Про банки і банківську діяльність» // Відомості Верховної Ради. – № 59. – 2000.
10. Закон України «Про платіжні системи» // Відомості Верховної Ради. – № 34. – 2000.
11. Інструкція «Про порядок відкриття, використання і закриття рахунків у національній та іноземній валютах», затверджена постановою Правління Національного Банку України № 492 від 12.11.2003 р. зі змінами і доповненнями (№ 3 від 08.01.2008 р.).
12. Валентинова Т. Вивчаємо оновлену інструкцію про безготівкові розрахунки // Все про бухгалтерський облік. – № 115. – 2016.